

B. Sz. Nyikiforov: A bűncselekmény tárgya*

HORVÁTI TIBOR

Bármely büntető jogrendszer osztálytartalmát, társadalmi-politikai lényegét az határozza meg, hogy milyen társadalmi érdekeket és melyik osztály társadalmi érdekeit helyezi védelmének középpontjába. Ezért a bűncselekmény tárgyának kérdése a büntetőjogtudomány alapkérdései közé tartozik. Ha számba vesszük még azt, hogy a bűncselekmény tárgya nemcsak társadalmi-politikai sikon, hanem dogmatikai sikon is alapvető meghatározója a büntetőjogi normák felépítésének és rendszerének, úgy mindenképpen érthető, hogy a szocialista büntetőjogtudomány egyik, szinte állandóan napirenden levő feladata a bűncselekmény tárgyának kutatása, a bűncselekmény tárgya és a bűncselekmény fogalma, illetve a bűncselekmény tényállása közötti összefüggések feltárása és elemzése. A bűncselekmény tárgya szocialista felfogásának alapjait a szovjet jogtudomány dolgozta ki, s e tételeket az egész szocialista büntetőjogtudomány magáévá tette. Emellett a bűncselekmény tárgyról vallott szocialista felfogásban jelentős tisztázatlan kérdések mutatkoznak. Nincs kellően tisztázva, hogy a bűncselekmény tárgya a szocialista társadalmi viszonyok, illetve azon kívül álló társadalmi jelenségek-e, s általában nem nyert megvilágítást a társadalmi viszony tartalma a bűncselekmény tárgya tekintetében. A bűncselekmény tárgyával összefüggő kérdések feldolgozatlanságát jelzi az a tény, hogy bár e kérdésekkel a szovjet irodalomban számos kisebb-nagyobb cikk, tanulmány foglalkozik a téma monografikus feldolgozása egészen a legutóbbi időkig elmaradt.

Erre a feladatra vállalkozik B. Sz. Nyikiforov — hazánkban is ismert nevű — szovjet büntetőjogász nemrég megjelent monográfiája. Miután a bűncselekmény tárgyának kérdései — éppen a fent vázolt jelentőségüknél fogva — általános elméleti és gyakorlati érdeklődésre tarthatnak számot, célszerűnek látszik a mű összefoglaló, tartalmi ismertetése a magyar jogászok előtt. Előjáróban le kell azonban szögezni, hogy az ismertetés csupán a munka alaptételének bemutatására szorítkozik, s nem terjedhet ki az egyébként rendkívül gondolatgazdag munka részletkérdéseire.

A monográfia előszóból és két fejezetből áll, amelyeket terjedelmük és jellegük alapján inkább részeknek tekinthetünk. Az első fejezet: „A szocialista társadalmi viszonyok, mint a bűncselekmény tárgya” címmel a munka elméleti alaptételeit tárgyalja, amelyeket a második fejezet konkretizál a tényállástan egyes kérdéseire.

A szerző az előszóban leszögezi, hogy a bűncselekmény tárgya és a büntetőjogi védelem tárgya egybeeső fogalmak. A büntetőjog osztály-, politikai célokat követ, feladata a kollektív és individuális, de tartalmuk szerint mindig társadalmi érdekek védelme. Majd megállapítja, hogy „a bűncselekmény tárgya: az a társadalmi érdek, amely ellen a bűncselekmény irányul, és amelyet a büntetőjog védelme alá helyez”.¹ E tételekből kiindulva kívánja feltárni a bűncselekmény tárgyának tartalmát, illetve annak hatását a bűncselekmény törvényi tényállása egyes elemeire.

Az első fejezet 1. §-ban a szerző néhány olyan előkérdést vizsgál, amelyeknek eldöntése megalapozza a bűncselekmény tárgya fogalmának feltárását.

Ilyen kérdésként elsősorban azt vizsgálja, hogy a szovjet büntetőjog milyen sajátosságokkal rendelkezik a többi szovjet jogágazathoz képest. Vitába száll azzal a szovjet jog- és államelméleti tankönyvekben vallott állásponttal, mely szerint a büntetőjog sajátossága abban áll, hogy nem rendezi, nem szabályozza, hanem csupán védi azokat a társadalmi viszonyokat, amelyeket más jogágazatok szabályoznak.

* NYIKIFOROV, B. Sz. A bűncselekmény tárgya. Moszkva, 1960. 230 p.

¹ I. m. 4. p.

Ezzel kapcsolatban felveti, hogy a jog közvetlenül a társadalmi viszonyokat szabályozza-e. Álláspontja szerint a jog általában csak az emberek magatartását, cselekményeit szabályozhatja és ténylegesen azt is szabályozza. A jog parancsai és tilalmi az emberek felé irányulnak, méghozzá olyan emberek felé, akik képesek felfogni a törvényhozó akaratkijelentését és ennek megfelelően cselekedni. A szovjet büntetőjog címzettei azok az emberek, akik életkorukra, elméleti állapotukra tekintettel képesek számot adni maguknak cselekedeteikről s azokat irányítani, akik képesek felfogni a magatartásukkal okozott következmények jellegét. A büntető jogszabály amikor bizonyos cselekményeket megtilt, irányítja az emberek magatartását, tőlük a bűncselekmények elkövetésétől való tartózkodást követeli meg. Az emberi magatartásnak jog általi szabályozása azonban nem öncélú. A jog magatartásparancsokat meghatározott viszonyok megerősítése érdekében állít fel, amelyeknek a magatartásparancsok megszegése kárt okozhatnak. A szovjet büntetőjog — mint általában a jog — magatartásparancsaival meghatározott, az uralkodó osztálynak hasznos társadalmi viszonyokat erősít meg. „Ilyenképpen a szovjet büntetőjog, mint a szovjet jog bármely más jogágazata is, az emberek magatartását szabályozza, és ilyen úton erősíti a társadalomban az emberek között lévő meghatározott viszonyokat, a szocializmus társadalmi viszonyait.”²

Továbbá vizsgálja azt a kérdést, hogy lehet-e egyáltalán a különböző jogágazatokat szembeállítani egymással azon az alapon, hogy az egyik erősíti vagy szabályozza a társadalmi viszonyokat, míg a másik csak védelmezi azokat. S lehet ezen az alapon a büntetőjogot, mint „védelmező” jogágazatot szembeállítani más „erősítő” vagy „szabályozó” jogágazattal? E kérdésekre a szerző tagadó választ ad. Álláspontja szerint a „szabályozás” fogalma általában nem választható el a szabályozás alá vont viszonyoktól. A jogsértésekkel szembeni jogi védelme fogalmától. A különböző jogágazatok esetében tulajdonképpen a szocialista társadalom viszonyai védelmének különböző módszereiről van szó. Rámutat arra, miszerint azon az alapon, hogy a büntetőjog a más jogágazatok által szabályozott társadalmi viszonyokat védi, nem lehet megmagyarázni, hogy mely jogágazatok szabályozzák például azokat a társadalmi viszonyokat, amelyeket a büntetőjog az emberölésnél és más, az ember személyisége elleni bűncselekménynél véd. Ezekben az esetekben ugyanis — a büntető törvényben meghatározott feltételek fennforgása esetén — a büntetőjogi felelősség fennáll akkor is, ha a polgári jogi, munkajogi vagy egyéb jogágazatok által rendelt tilalmak vagy parancsok megsértéséről nem is beszélhetünk. Így tehát erről az oldalról nincs elvi különbség a büntetőjog és az egyéb jogágazatok között. A büntetőjog akár a többi jogágazat, normáival szabályozza az emberek magatartását s ezzel erősíti a szocializmus társadalmi viszonyait, védi őket a támadásoktól. „Ezeknek a viszonyoknak a büntetőjogi védelme az eszköze, s a büntető törvény normái által az emberek magatartásának szabályozása pedig módszere a szocialista társadalmi viszonyok megerősítésének.”³

Azt a tételt, hogy a szovjet büntetőjog a szocialista társadalmi viszonyokat erősíti és védelmezi, s következképpen ezek a viszonyok egyben a Szovjetunióban elkövetett bűncselekmények tárgyai, megerősíti a szovjet büntető törvényhozás egész fejlődése, s általánosan elismert az egész irodalomban.

Az 1919-ben kibocsátott Vezérelvek 5. cikke kimondta, hogy „a bűncselekmény a büntetőjog által védett társadalmi viszonyok rendjének megsértése”. Lényegében a társadalmi viszonyok, mint a bűncselekmény tárgya került különböző módon megfogalmazásra az 1922-es, az 1926-os OSZSZSZK Btk-ban, illetve a Szovjetunió és a szöveteseges köztársaságok büntető törvényei 1958-as alapelveiben is, részben a büntetőtörvények feladatai, részben a bűncselekmény fogalma meghatározása során.

A szovjet büntetőjogtudomány egyik általánosan elismert alaptétele, hogy a bűncselekmény támadás a büntetőjog által védett szocialista társadalmi viszonyok ellen. A szocialista társadalmi viszonyoknak a bűncselekmény tárgyaként való felfogása a jog általános marxista fogalmában gyökerezik és megadja a lehetőséget a szovjet büntetőjog szocialista tartalmának, aktív szolgálati szerepének feltárásához.

Hogy a büntetőjog specifikumát meghatározza, a szerző vizsgálja azt is, hogy vajon érvényes-e a büntetőjogra az az általános elméleti tétel, mely szerint a különböző szovjet jogágazatok az általuk védett és szabályozott társadalmi viszonyok jellege szerint különböznek egymástól.

² I. m. 10. p.

³ I. m. 13. p.

Nyilvánvaló, hogy néhány jogágazat meghatározott területen szabályozza a társadalmi viszonyokat. Így például a munkajog a munka alkalmazásának területén stb. Ezt ilyen határozottsággal nem lehet a büntetőjogról állítani.

A felvetett kérdés megválaszolásához a szerző megvizsgálja, hogy mi határozza meg egyes cselekményeknek az általános jogsértések köréből a büntetendő cselekmények körébe való sorolását.

Egyes esetekben a magatartás büntetendő jellegét a törvény a jogsértő alanyi sajátosságaiban látja (pl. a bűncselekmény ismételt elkövetése). A társadalmi erőinek a bűnözés elleni küzdelemben való fokozott bevonásáról rendelkező törvénytervezetek alapján általában el kell ismerni, hogy az alany társadalomra veszélyessége a kisebb súlyú bűntettek tekintetében a bűncselekmény sajátos előfeltétele. Más esetekben a cselekmény bűncselekménnyé csak az alanyi oldal meghatározott formája, a szándékos bűnösség fennforgása esetén válik. Néha a törvényhozó a cselekményt az objektív oldal sajátosságaira tekintettel nyilvánítja bűncselekménnyé. Azonban a büntetendővé nyilvánítás alapvető feltételének — a büntetőjogi felelősség egyéb feltételeinek fennforgása esetén — a cselekménnyel a büntetőjog által védett meghatározott társadalmi viszonyoknak okozott kár, sérelem jelentőségét, komolyságát kell tekinteni. Ebben az értelemben tehát a támadás tárgya határozza meg a bűncselekmény társadalomra veszélyességét.

Némileg más a helyzet azokkal a társadalmi viszonyokkal, amelyek a szovjet állam alapját alkotják. E társadalmi viszonyok jelentősége sokoldalú és hajlékony büntetőjogi védelmet igényel. A cselekmény büntetendőségének megfelelő alapot szolgáltat a cselekménynek a rendszer alapjai elleni célirányzatossága, illetve ezeknek az alapoknak a veszélyeztetése. Ezekben az esetekben a cselekmény büntetendőségéhez elegendő a megfelelő társadalmi viszonyok biztonságának megsértése, szemben ezeknek a viszonyoknak önmagukban való megsértésével.

A hatályos törvényhozás, illetve egyes bűncselekményeknek a törvényben meghatározott következményei jellegének elemzése alapján arra a következtetésre lehet jutni, hogy a büntetőjog meghatározott társadalmi viszonyoknak csak egyes oldalait részesíti védelemben. Az életben a társadalmi viszonyok egymást áthatják, rendkívül bonyolultan jelentkeznek, különböző oldalakból, elemekből állanak. Ezek az oldalak, elemek különböző fokban lehetnek jelentősek, értékesek a szocialista társadalom és az állam számára. Ezért a törvényhozó csak a társadalmi viszonyok leglényegesebb oldalainak büntetőjogi védelemben való részesítését tartja célszerűnek. Ezt a célt a törvényhozó azáltal éri el, hogy a törvényi tényállásban azokra a következményekre utal, amelyek a társadalmi viszonyoknak meghatározott elemét, oldalát sértik.

Léteznek olyan társadalmi viszonyok is, amelyeknek büntetőjogi védelme másik irányban korlátozott, és pedig a bekövetkezett következmények súlyossága tekintetében. Ezekben az esetekben a cselekmény büntetendőségét a különösen jelentős sérelem okozása határozza meg, függetlenül attól, hogy a társadalmi viszony mely oldala lett megsértve. Végül számos esetben a társadalmi viszonyokat vagy azok egyes oldalait a törvényhozó büntetőjogi védelem alá helyezi, a sértő magatartások elterjedtségére vagy azoknak a szocialista erkölcs szempontjából való türehetlenségére tekintettel.

A kifejtetteket összefoglalva a szerző a következő megállapításokra jut. A szovjet büntetőjog sajátossága más jogágazatokkal szemben nem abban áll, hogy az állami élet meghatározott területén létező és fejlődő társadalmi viszonyokkal kapcsolatos, hanem abban, hogy „a szocializmus társadalmi viszonyait erősítve védi azokat, vagy biztonságukat a lényeges sérelemtől, függetlenül attól, hogy ezeket a társadalmi viszonyokat védik-e vagy sem más jogágazatok normái”.⁴ „A bűncselekmény tárgya a szocialista államban nem az összes, és nem bármely társadalmi viszony, hanem azok, amelyeknek létezése, erősítése és fejlődése egészében vagy meghatározott viszonylatban az adott időszakban feltételét képezik a társadalmunk létezésének.”⁵ Miután pedig bűncselekmény olyan cselekmény, amely a szocialista társadalmi viszonyoknak lényeges kárt okoz, illetve okozhat, a bűncselekmény tárgya csak a társadalmi viszonyok lehetnek.

Ezek után a szerző a 2. §-ban azt a feladatot tűzi maga elé, hogy tisztázza a büntetőjog által védett társadalmi viszony fogalmának tartalmát és ezen az alapon feltárja a társadalmi viszonyoknak bűncselekmény által történő megsértése mechanizmusát.

Kiinduló tételként szögezi le, hogy a társadalmi viszony összetett jelenség, amely különböző elemekből vagy oldalakból áll, azok egységét képezi. Ezeket az elemeket és

⁴ I. m. 28. p.

⁵ I. m. 25. p.

oldalakat egymástól elválasztani csak az elméleti analízis során lehetséges. A szerző a társadalmi viszony következő elemeit vagy oldalait különbözteti meg:

1. *A társadalmi viszony részvevői, azok hordozói vagy alanyai.* A társadalmi viszony mindig az emberek között levő viszony társadalmi létezésük folyamatában, akik vagy a kollektívák kereteiben, vagy osztályintézmények (állam, állami apparátus stb.) kereteiben, vagy egyes személyiségként lépnek fel. tevékenységükben és ideológiájukban visszatükrözik meghatározott osztályok érdekeit.

2. *A viszony „önmagában” a kollektívák és egyes személyiségek között és egymással.* Ezek a viszonyok képezik a társadalomban való létezésük egyetlen lehetséges formáját. Az uralkodó osztály, amikor létrehozza társadalmi intézményeit, ezzel arra törekszik, hogy biztosítsa azok normális társadalmi létezése lehetőségét és az uralkodó osztály érdekeinek megfelelő funkcionálását.

3. Ennek a lehetőségnek a realizálása, gyakorlati megvalósulása csak akkor képzelhető el, ha megfelelően biztosítottak a *realizálás előfeltételei, a meghatározott társadalmi intézmények normális létezésének és funkcionálásának előfeltételei.*

E tételek kifejtése képezi elsősorban ennek a §-nak, de tágabban értelmezve az egész munka tárgyalásának anyagát.

Bármely büntető jogrendszer politikai alapkérdése egyrészt az, hogy *milyen* érdekeket véd, másrészt, hogy *melyik* osztály, osztályintézmény érdekeit védelmezi. A burzsoá büntetőjog a kapitalisták és a kapitalista állam érdekeit védelmezi, amelyek közül az alapvető: az embernek ember által történő kizsákmányolása és annak gazdasági alapja, a kapitalista magántulajdon. Ezzel szemben a szovjet büntetőjog a dolgozók és a szocialista állam érdekeit védelmezi, amelyek közül az alapvető: a kizsákmányolás alól felszabadult emberek elvtársi kölcsönös segítségének társadalmi viszonyai és annak gazdasági alapja, a termelési erők és eszközök szocialista tulajdona. A bűncselekmény meghatározott osztály érdekeit, intézményeit, képviselőit támadva, egyben támadja az adott osztályt is. És fordítva: az uralkodó osztály, intézményei elleni támadás az osztály érdekeinek megsértése útján, az érdekeiknek megfelelő társadalmi viszonyok megsértése útján következik be. Éppen ezért a Btk. különös része anyagának bármely osztályozása mindig a bűncselekmény tárgyán alapul, amelynek összetevőjében ebben a viszonylatban jelentős szerepe van a társadalmi érdekek és a büntetőjog által védett érdekek hordozói egyiségének. Következésképpen a tárgy szerinti osztályozás mindig bizonyos mértékben feltárja az adott büntetőjog osztálytartalmát, szolgáló szerepét az uralkodó társadalmi osztály és intézményei iránt. Ezzel magyarázható, hogy a burzsoá büntetőjogban az imperializmus korában a politikai tartalom leplezése érdekében mindinkább mellőzni igyekeznek a tárgy szerinti felosztás elvét.

E tétel bizonyítására a szerző áttekinti a legjellemzőbb burzsoá büntető törvénykönyveket a különös rész anyaga felosztása tekintetében, rámutat az azok alapjaként szereplő magán és közérdek szembeállításának társadalmi-gazdasági alapjaira, s rendkívül meggyőző példákkal bizonyítja, hogy az imperializmus korában a tárgy szerinti felosztás elvének háttérbe szorítására és mellőzésére milyen jogi eszközöket használnak fel.

Ezzel szemben a szovjet törvényhozás az első pillanattól kezdve nyíltan feltárja azoknak a társadalmi viszonyoknak a politikai osztályjellegét, amelyeket védelmez. Ebből a szempontból a szerző áttekinti a szovjet büntető törvényhozás fejlődését, elemzi az OSZSZSZK 1922-es, 1926-os Btk-ja különös része felosztását, a különös rész egyes fejezeteiben védelmezett társadalmi érdekeket. Ennek eredményeként arra a következtetésre jut, hogy „... a társadalmi viszonyok résztvevőit, a büntetőjog által védett megfelelő érdekek hordozóit, azokat az állami és társadalmi intézményeket, amelyeknek a bűncselekmény kárt, sérelmet okoz, átfogja a büntetőjog által védett társadalmi viszonyok fogalma, a bűncselekmény tárgyának fogalma...”⁶ Álláspontja szerint nem lehet szembeállítani a társadalmi viszonyokat azok alanyaival, s a társadalmi viszonyok alanyai a társadalmi viszony összetevő elemét alkotják, s ezért a bűncselekmény tárgyának fogalmába feltétlenül fel kell venni mind a társadalmi viszonyokat, mind azok alanyait.

A társadalmi viszonyok alanyai jelentőségének kiemelése mellett is hangsúlyozza a szerző, hogy a Btk. különös része rendszerének kialakításánál a társadalmi viszonyok alanyainak nem lehet kizárólagos jelentősége. A különös rész rendszere kialakításának feladata abban áll, hogy felosszuk csoportokra a *büntető törvény által védett érdekeket* attól függően, hogy azoknak milyen jelentőségük van az állam és a társadalom szempontjából. Ezt a jelentőséget, azaz az adott bűncselekmény sajátos társadalomra veszélyességi fokát az határozza meg, hogy ezek az érdekek *mely* állami, társadalmi intézményekhez tartoznak,

⁶ I. m. 50. p.

illetve, hogy a megfelelő esetekben az adott érdek meghatározott „alany” érdekeinek melyik csoportjához tartozik. A társadalmi viszonyok résztvevője azonban különböző érdekekkel bír. Így például egy „alanynak”, a személyiségnek egymástól különböző védendő érdekei: javai, egészsége, politikai, munka és egyéb jogai stb. vannak. A különös rész anyagának csoportosítása feltételezi ezért nemcsak a törvény által védett érdekek meghatározott hordozóját, hanem ezeknek az érdekeknek minőségi egyneműségét is. Következésképpen „... a büntető törvénykönyv különös része rendszerezése alapjául azoknak az egynemű érdekeknek csoportjai szolgálnak, amelyek a szocialista társadalmi viszonyok egy és azonos résztvevőjéhez tartoznak és amelyeket a büntető törvénykönyv egy és azonos részének normái védelmeznek”.⁷

A következőkben a büntetőjog által védett érdek fogalmának tisztázását tűzi maga elé a szerző, hogy ezen az alapon feltárja ezeknek az érdekeknek a büntetőjog által védett társadalmi viszonyokhoz való kapcsolatát. Először azokat a viszonyokat veszi vizsgálat alá, amelyeket elsősorban nem a büntetőjog normái erősítenek meg. E viszonyokra jellemző, hogy jogviszony formáját veszik fel, amelynek egyik összetevő eleme a jogosult alanyi joga. Ilyenek például az állampolgároknak a Szovjetunió alkotmánya által garantált politikai munka, vagyoni és egyéb jogai. E kategória vizsgálatához a szerző alapul veszi a szovjet állam- és jogelmélet által a jogviszonyok kidolgozott tételeit, áttekinti a jogviszony, az alanyi jog, jogosultság, a kötelezettség fogalmát. Kiemeli azonban, hogy a vizsgált kérdés szempontjából fontosabb a társadalmi viszony ama aspektusának vizsgálata, amely a jogviszonyban, a jogviszony realizálása folyamatában, a jogviszony alanyainak a jogaik és kötelezettségeik teljesítése során véghezvitt cselekményeikben dinamikusan tükröződik. Ebből a szempontból a társadalmi viszony azonos résztvevői tevékenységével. A társadalmi viszony — fejtí ki a továbbiakban — ez vagy az emberek közötti viszony meghatározott helyzete, vagy ezeknek az embereknek társadalmi tevékenysége, amely megfelel a társadalomban elfoglalt helyzetüknek vagy egyidejűleg ez és amaz. Tehát a társadalmi viszonyra jellemző a mozgás, az emberek tevékenysége, amely ennek a viszonynak alapvető tartalma. Miben áll a jogsértések „mechanizmusa” abban az esetben, amikor a jogviszony jogosítójának alanyi jogát érte el a sérelem? — teszi fel a kérdést. A jogviszony hivatása és gyakorlati célja egymás viszonylatában az emberek magatartásának szabályozása a jogosult meghatározott érdekeinek védelme vagy biztosítása érdekében. A jogsértés tehát a jogviszony jogosultja érdekeinek megsértése. Következésképpen a jogsértés tárgyát semmiképpen sem lehet a kötelezettségben, vagy más jogi vagy erkölcsi kategóriában látni.

Miután a jogosultság nem öncélú, hanem feladata a jogosult részére megfelelő lehetőség biztosítása meghatározott cselekmények végrehajtására, „... ez a lehetőség ... a jogsértés tárgyának legfontosabb eleme, ez a lehetőség a jogosított személyeknek a jog által biztosított érdeke, a társadalmi viszonnak az az összetevő eleme, amely a jogsértés ellen irányul ...”.⁸ Az elmondottak teljes mértékben vonatkoznak azokra a bűncselekményekre, amelyeknél a társadalmi viszony megsértése kúlsólag a sértett alanyi jogának megsértésében tükröződik, ilyenek például az állampolgárok politikai, munka, — és más személyei vagy vagyoni jogai és érdekei elleni támadások. E kategóriába tartozó bűncselekményeknél a jogsértés mechanizmusa elsősorban a jogosított személy jogos tevékenységének megsértésében, azaz e tevékenység végrehajtása lehetőségétől való megfosztásban vagy a lehetőség realizálása megakadályozásában áll. Az érdekek és a tevékenység lehetősége az életben annyira áthatják egymást, hogy a lehetőség realizálásának megakadályozása vagy a realizáláshoz való együttműködés nem teljesítése mindig egyben azoknak az érdekeknek a megsértését is jelenti, amelynek érdekében kerül biztosításra a meghatározott lehetőség. A kifejtettek alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy helytelen az az állítás, „... mely szerint a szovjet büntetőjog bizonyos esetekben nem a társadalmi viszonyokat, hanem az „érdekeket” védi. A büntetőjog, amikor az érdekeket védi, egyben védi a szocialista társadalmi viszonyokat is, azonban nem végső soron, nem közvetlen, hanem a legközvetlenebb módon. Ezeknek az érdekeknek helyes meghatározása esetén feltárul, hogy ezek a szocialista társadalmi viszonyok összetevő elemét alkotják, s nem annak keretén kívül helyezkednek el ...”.⁹

⁷ I. m. 56. p.

⁸ I. m. 69. p.

⁹ I. m. 72. p.

Ezen az alapon szerző elemez néhány olyan bűncselekményt — éspedig a választó jog elleni büntettet, a munkához való jogot sértő bünteteket, a személyi tulajdon elleni bünteteket —, amelyek az állampolgárok alanyi jogának megsértésével kapcsolatosak.

Ezek után a szerző áttér a másik bűncselekménycsoport elemzésére, amelyek nem az alanyi jog által védett érdekek megsértésével kapcsolatosak. Az előző bűncselekménycsoport elemzéséből levont következtetéseit ez utóbbi bűncselekménycsoportra is érvényesnek tartja, azonban rámutat a következő sajátosságokra.

Az állampolgároknak az alanyi jog biztosítása és ezek törvényi védelme csak az emberi magatartások jog általi szabályozásának *egyik módja*. Ennek sajátossága, hogy a kötelezett személytől meghatározott magatartás megkövetelésének jogával nem az államhatalom rendelkezik közvetlenül, hanem elősorban az alanyi joggal rendelkező személy. A társadalmi viszonyok szabályozásának az a módja, amely azok résztvevőit az alanyi joggal ruházza fel, főképpen olyan érdekekkel kapcsolatosak, amelyeket célszerű vagy lehetséges hordozóik szabad rendelkezésére bízni. A büntetőjogi normák jelentős részénél azonban a szabályozásnak nem ez a módja kerül alkalmazásra. Ezekben az esetekben — így pl. az államellenes büntetteknél, a hivatali büntetteknél stb. — az állam az állampolgárok magatartását közvetlenül, a tárgyi jog normáival szabályozza. Ezeknek az érdekeknek sajátosságából kiindulva az állam az ellene irányuló támadást büntetendőnek nyilvánítja néha a sértettnek vagy az érdek hordozójának a támadáshoz való viszonyától függetlenül is (pl. az élet elleni bűncselekmények esetén). Tehát ezekben az esetekben a büntetőjog közvetlenül kötelezi az állampolgárokat meghatározott cselekményektől való tartózkodásra, amelynek megszegése esetén az állampolgár közvetlenül felel az általa okozott sérelemért az állam előtt, a hatalom hordozója előtt. A különbség azonban csak a szabályozás módjában van, a kérdés lényege azonos. Mind az alanyi jogokkal kapcsolatos, mind az azokkal nem kapcsolatos bűncselekményeknél a megsértett érdekek azok a *lehetőségek*, amelyek a büntetőjog normái által biztosítottak a szocialista társadalmi viszonyok résztvevői számára.

A továbbiakban e tételek megvilágítására és konkretizálására a szerző behatóan elemzi a személyiség elleni büntettek közül az élet és testi épség elleni büntettek, a hivatali büntettek és az igazságszolgáltatási büntettek tárgyát.

Fejtegetéseinek eredményét a szerző a következőkben foglalja össze: „Minden bűncselekmény zavarja vagy zavarhatja a szocialista államot, a benne lévő állami és társadalmi intézményeket és az állampolgárokat abban a lehetőségükben, hogy meghatározott intézkedéseket vagy egyes intézkedéseket hajtsanak végre, hogy meghatározott módon funkcionáljanak, hogy olyan tevékenységet fejtsenek ki, amely megfelel vagy nem áll ellentétben az állam érdekeivel, hogy meghatározott módon viselkedjenek, meghatározott javaikkal éljenek, meghatározott jogaikat érvényesítsék vagy meghatározott állapotban legyenek. Ez a lehetőség része a büntetőjog által védett tárgy, a társadalmi viszony fogalmának, mint összetevő eleme. A bűncselekmény, mint a büntetőjog által védelmezett tárgy elleni támadás jut kifejezésre e lehetőségek realizálásának megakadályozásában, illetve azok realizálásához való hozzájárulás alóli kibúvásában.”¹⁰

Ezek után a szerző áttér a társadalmi viszony, mint a bűncselekmény tárgya harmadik összetevő elemének, a törvény által biztosított lehetőségek realizálása büntető törvény által védett feltételeinek elemzésére és ezzel kapcsolatban kifejti álláspontját a bűncselekmény tárgyának hármas felosztása kérdéséről. Rámutat arra, hogy míg a szovjet büntetőjogtudományban általában elismert a bűncselekmény tárgyának hármas felosztása — az általános, különös vagy fajlagos, illetve csoport tárgy és közvetlen tárgy — addig az általános tárgyfogalom kivételével a tárgyfogalmak meghatározása bizonytalan, egyes bűncselekménykategóriákra alkalmazásuk ellentmondó. Egyes szovjet büntetőjogászok szerint pedig az a tétel, hogy a bűncselekmény tárgya a szocialista társadalmi viszony, csak a bűncselekmény általános tárgya tekintetében érvényesül általában, míg a közvetlen tárgy, azaz az egyes konkrét bűncselekmények tárgya tekintetében csak kivételesen, mert felfogásuk szerint a tényállások többségénél a közvetlen tárgy meghatározott társadalmi állami, vagy személyi érdekek, amelyek csak közvetve vannak kapcsolatban a szocialista társadalmi viszonyokkal. E problémának gyökerét abban látja, hogy mind ez ideig a bűncselekmény tárgyának fogalma, illetve ezzel kapcsolatban a büntetőjog által védett társadalmi viszony tartalma nem lett feltárva. A szerző a kérdés megoldását az alábbiakban fejti ki.

¹⁰ I. m. 106. p.

A bűncselekmény tárgyainak felosztása, azok csoportosítása annak az egyszerű ténynek a tükröződése, hogy a büntető törvénykönyv különös részének anyaga meghatározott rendszerben kerül elhelyezésre. A különös rész meghatározott fejezetekre oszlik elsősorban azért, mert az egyes fejezetekben elhelyezett büntettek egy meghatározott tárgy a jellemző. Végül az adott fejezetben belül elhelyezett minden büntett különbözik egymástól a tárgy sajátosságai folytán. Mindezek arról tanúskodnak, hogy a bűncselekmények különböznek egymástól és olyan objektív ismérvek alapján, csoportosulnak amelyek az egyes büntettek és azok csoportjai társadalomra veszélyességének fokát és sajátosságait jellemzik. E tényezőket viszont elsősorban a büntettek és csoportjainak tárgya határozza meg. Ez teszi lehetővé és szükségessé, hogy a különös rész rendszerének alapjául a bűncselekmény tárgyának tudományos érvényű felosztása szolgáljon.

A Szovjetunióban elkövetett valamennyi *bűncselekmény általános tárgya a szocialista társadalmi viszonyok*. Minden bűncselekmény, azzal, hogy jelentős sérelmet okoz a szocialista társadalmi viszonyoknak, zavarja azok realizálását, zavarja a *szovjet társadalom normális funkcionálását, ezért társadalomra veszélyes*. A bűncselekmény általános tárgyának fogalma tartalmaz absztrakció, jelentősége az, hogy megteremti a bűncselekmény politikai tartalma feltárásának lehetőségét. A különös rész egy meghatározott fejezetében elhelyezett bűncselekmények csoportját a szocialista társadalmi viszonyok egy meghatározott résztvevőjének egynemű érdekei határozzák meg. A bűncselekmény csoportját a *szovjet társadalmi intézmények normális funkcionálása vagy normális funkcionáltsága lehetősége* azok társadalmi létezésének különböző síkjain. Így például a személyiség a fizikai, politikai, vagyoni létezésében, az állami apparátus, a szocialista gazdaság, az igazságszolgáltatás stb. normális funkcionálása. A *bűncselekmény közvetlen tárgya a társadalmi intézmény normális funkcionáltsága a büntető törvény által védett feltételei*. Minden egyes bűncselekmény társadalomra veszélyességének foka és sajátossága lényeges mértékben attól függ, hogy mennyire fontos a megsértett előfeltétel az adott társadalmi intézmény normális funkcionálása szempontjából és milyen az adott intézmény jelentősége a társadalom egészének normális funkcionálása szempontjából.

A szerző rámutat azonban arra, hogy a bűncselekmény tárgyának felosztása bizonyos mértékben relatív. Ugyanis meghatározott társadalmi intézmény normális funkcionálása, amelyet megkülönböztetünk a funkcionálás törvény által védett feltételeitől, más aspektusban magasabb érdeket szolgáló feltételleként is jelentkezhet. Más oldalról pedig az, amit feltételeknek nevezünk, egyéb viszonylatban felléphet a lehetőség alakjában, amelynek realizálása meghatározott más feltételektől függ.

A következőkben a szerző a bűncselekmény tárgyának (objekt presztuplénijja) és elkövetési tárgyának (predmet presztuplénijja) a szovjet irodalomban az utóbbi időben sokat vitatott viszonyát vizsgálja. Rámutat arra, hogy a szovjet elnézeti büntetőjogászok többsége a bűncselekmény tárgyatól megkülönböztetik a bűncselekmény elkövetési tárgyat, amelyet az előzővel szemben nem mint társadalmi viszonyt, hanem mint annak anyagi kifejezőjét vagy más fogalmazásban a társadalmi viszonyok megerősítésének anyagi formáját, illetve a társadalmi viszonyok alanyait vagy azok résztvevőinek cselekményeit fognak fel. Beható kritikai elemzés alá vetve ezeket a nézeteket, arra a következtetésre jut, hogy a bűncselekmény tárgya és elkövetési tárgya fenti módon történő elválasztásának alapja a társadalmi viszony tartalmának feltáratlansága. A társadalmi viszony tartalmáról kifejtett felfogása alapján pedig arra a meggyőződésre jut, hogy — bár az elkövetési tárgy létezését számos bűncselekménynél nem lehet tagadni, — az elkövetési tárgy is a társadalmi viszony összetevő eleme, ezért az ilyen különbségtételek szükségtelenek és alaptalanok. Ugyanis a társadalomban az emberek közötti viszony számos esetben magában foglalja a különböző folyamatokat, állapotokat, az anyagi és a nem-anyagi világ tárgyait, így például a munka tárgyát, eszközét, eredményeit, különböző okiratokat stb. Ezek ugyan önmagukban nem társadalmi viszonyok azonban a megfelelő esetekben a társadalmi viszonyok összetevő elemét képezik. Tételei alapján elemzi a társadalmi és a személyi tulajdon ellen irányuló büntettek és a személyiség elleni büntettek tárgyait, s kimutatja, hogy ezekben az esetekben a meghatározott tárgyak, illetve az emberi élet, mint fizikai adottság az adott társadalmi viszonyok elemeit képezik, miután feltételei a meghatározott társadalmi intézmény normális funkcionáltsának, illetve annak lehetőségének.

A monográfia második fejezete a bűncselekmény tárgyának jelentőségét világítja meg a bűncselekmény törvényi tényállása többi elemeinek tartalma, illetve a büntetőjogi beszámítás alá eső cselekmény minősítése szempontjából. Először a szerző leszögezi, hogy a büntetőjogi felelősség szempontjából a törvényi tényállás valamennyi eleme egyenrangú. A bűncselekmény tárgyának jelentősége a többi tényállási elemre a

konkrét törvényi tényállás elemzése során merül fel. A szerző célul ezzel kapcsolatban a bűncselekmény tárgya és a cselekmény, illetve az elkövető konkrét bűnösségi formájának tartalma közötti viszony feltárását tűzi maga elé.

A bűncselekmény tárgya és a cselekmény közötti viszony feltárásához alaptételként szögezi le, hogy a büntetőjog által védett tárgynak kárt, sérelmet okozni nem bármely, hanem csak meghatározott cselekménnyel lehet, amelynek jellegét maga a tárgy sajátossága határozza meg. Továbbá abból kiindulva, hogy a büntetőjogban a cselekmény jogellenessége csupán jogi kifejezése a társadalomra veszélyességnek, a cselekmény társadalomra veszélyességének a koncentrált kifejezése abban nyilvánul meg, hogy a cselekmény lényeges sérelmet okoz vagy ilyen sérelemközúsnak a veszélyét teremti meg a büntetőjog által védett társadalmi viszony tekintetében. Éppen azért, mert a bűncselekmény tárgya határozza meg elsősorban a bűncselekmény politikai tartalmát, rendkívül nagy jelentősége van a törvényi tényállás többi elemeinek jellemzésére.

Ezek az általános megfontolások elsősorban a törvényi tényállás tárgyi oldalára vonatkoznak. Mint ismeretes a szovjet büntetőjogtudomány szerint a tárgyi oldal a cselekményt vagy mulasztást, az eredményt, a cselekmény és az eredmény közötti okozati kapcsolatot foglalja magában. Míg a cselekmény összeköti az alanyt a tárggyal, addig a sérelem, mint a cselekmény eredménye összeköti láncszem a cselekmény és a tárgy között. Ebből következik, hogy az eredmény jogi jelentőségének, büntetőjogi minősítésének megállapítása végett szükséges azt vizsgálni nemcsak az okozó cselekménnyel kapcsolatban — felelve arra a kérdésre, hogy minek a következtében, — hanem a tárggyal kapcsolatban is, arra a kérdésre válaszolva, hogy milyen társadalmi viszony szenvedett sérelmet vagy annak veszélyét. S ezt ki kell egészíteni azzal, hogy a szovjet büntető törvények alapján nem az eredményről „általában”, hanem a társadalomra veszélyes eredményről van szó.

Abból a tételből, hogy a bűncselekmény tárgya és az eredmény között belső, organikus kapcsolat van, a szerző két következtetést von le. Először, hogy az eredmény anyagi, fizikai vagy nem-fizikai konkrét jellege elsősorban a tárgy jellegétől függ. Másodszor, hogy az eredmény csak akkor minősíthető helyesen jogilag, ha vizsgálata a tárggyal szoros összefüggésben történik. A cselekmény társadalomra veszélyes jellegét következményeinek, eredményeinek társadalomra veszélyes jellege határozza meg. Ez a tétel jól érzékelhető a jogos védelem esetében, amikor is a cselekmény által okozott eredmény nem káros a szocialista társadalmi viszonyokra, ezért az ilyen helyzetben elkövetett cselekmény nem büntetendő.

Fejtegetéseit a szerző azzal a következtetéssel zárja le, hogy a cselekmény, mint a törvényi tényállás szükségszerű elemének büntetőjogi jellegét nem lehet meghatározni anélkül, hogy ne vennék figyelembe a cselekmény és a tárgy viszonyát. Utalva Marx egyes megállapításaira, leszögezi, hogy a cselekmény tartalmán a cselekmény meghatározott tárgyra irányzottsága, míg a cselekmény formáján annak külső jellemzése értendő. Ezt a tételt a következőkben egyes bűncselekményekkel kapcsolatban kívánja igazolni és konkretizálni.

A szocialista tulajdon elleni büntettek tárgya „... az a lehetőség az állam részére, hogy tervszerű gazdálkodás keretében felhasználja az egész néphez tartozó anyagi értékeket azok népgazdasági jelentőségének megfelelően...” — az állami tulajdon esetében — „... vagy a társadalmi szervezeteknek biztosított az a lehetőség, hogy a törvény által megszabott keretekben felhasználják s szervezethez tartozó vagyont a tervgazdálkodás rendjében a szervezethez tartozó emberek érdekében...”¹¹ — a társadalmi tulajdon esetében.

Előre bocsátja a szerző, hogy a társadalmi viszony résztvevőjének megállapítása csak az első lépés a tárgy feltárására, illetve a tárgy és a tárgyi oldal közti kapcsolat feltárására. Egy és ugyanazon „alanynak” különböző bűncselekmények útján okozható sérelem. Mindig az a kérdés, hogy az alany milyen érdekét éri a sérelem. Maga az a tény, hogy az államnak anyagi sérelmet okoztak, nem alapozza meg a felelősségre vonást az állami tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt. Ehhez az is szükséges, hogy az államnak sérelem az államnak nem akármilyen érdekét, hanem meghatározott érdekét sérte, nevezetesen az állami tulajdont, érve ez alatt az állam részére azt a lehetőséget, hogy az egész néphez tartozó értékeket a tervszerű gazdálkodás keretében azok népgazdasági jelentőségének megfelelően felhasználja. E tárgyfogalomból számos tétel következik, amelyek rendkívül jelentősek a társadalmi tulajdon ellen irányuló cselekmények büntetőjogi értékelése során. Ilyenek például:

¹¹ I. m. 155. p.

a) A tulajdonost csak akkor fosztják meg ettől a lehetőségtől és csak akkor lehet beszélni a tulajdon elleni támadásról, ha az elkövető saját magát állítja vagy törekszik állítani a tulajdonos helyére.

b) Társadalmi tulajdon ellen bármely büntett csak akkor áll fenn, ha az érintett vagyontárgy az elkövetés időpontjában az állam vagy a társadalmi szerv rendelkezése alatt állt.

E tételeket a szerző a bírói gyakorlatból vett példákkal támasztja alá.

A személyi tulajdon ellen irányuló bűncselekmények tárgya: „... a szovjet állampolgároknak biztosított az a lehetőség, hogy a törvény által megszabott keretekben vagyontuk saját belátásuk szerint használják fel”.¹²

Figyelemmel kell arra lenni, hogy ennek a jogosultságnak fogyasztói, használati jellege van. A törvény a személyi tulajdont azért védi, hogy biztosítsa az állampolgárok-nak személyes anyagi és kulturális szükségleteik kielégítésének lehetőségét. A személyi tulajdon felhasználása ezen kereten túl éppen azért nem igényelheti a törvény védelmét. Következésképpen, ha valamely cselekmény sérti ugyan a személyi tulajdont, de az a tulajdonos érdekeinek olyan megsértésével jár, amelyet a törvény nem védelmez, a cselekmény a tárgy hiánya folytán nem tekinthető személyi tulajdon elleni büntettnak. Így például a bírói gyakorlat nem minősíti csalásnak annak a cselekményét, aki másnak azt ígéri, hogy a neki átadott pénzt hivatalos személy megvesztegetésére fogja felhasználni, s megbízatását nem teljesítve a pénzt eltulajdonítja.

A személyi tulajdon ellen irányuló bűncselekmény tárgyának helyes felfogása megadja a lehetőséget a büntettek és a személyi tulajdont sértő polgári jogi jellegű jogsértések elhatárolására. Így például személyi tulajdon elleni büntett tárgyi oldala akkor forog fenn, ha az elkövető a sértett akarata ellenére állítja magát a tulajdonos helyére. Ha viszont az elkövető a tulajdonos érdekében rendelkezik, cselekszik a vagyontárggyal esetlegesen csak polgári jellegű jogsértésről, de nem tulajdon elleni büntettről lehet szó, mert ezekben az esetekben a vagyon ténylegesen és jogilag a sértett tulajdonában marad.

A szerző rámutat arra, hogy a személyi tulajdon elleni büntettekkel különösen kitűnik a közvetlen tárgy jelentősége a bűncselekmény tárgyi oldala viszonylatában. Mint láttuk, a közvetlen tárgy magában foglalja az alanynak a törvény által biztosított lehetőségei realizálásának feltételeit. A vagyontárgy jogszerű átszállásának feltétele a tulajdonos megfelelő akaratnyilvánítása, amelynek valóságosnak, igaznak és fenyegetéstől vagy csalástól mentesnek kell lennie. Ha ezek az előfeltételek nem állanak fenn, bűncselekményről van szó. Az érdekek megsértésének „mechanizmusa” különösen kitűnik abban, hogy az elkövető milyen módon sérti a tulajdonos akaratát. Lopás esetén a tulajdonos akarata nem játszik semmi szerepet a dolog átszállásában. A rablást viszont az jellemzi, hogy az elkövető célját — az idegen vagyontárgy eltulajdonítását — a sértett ellenállásra irányuló akaratának megbénításával kívánja elérni. Ezzel szemben a zsarolásnál az elkövető a sértettet meghatározott akaratkijelentésre, mégpedig az elkövető részére szükséges akaratkijelentésre kívánja kényszeríteni. Következésképpen a különbség a lopás, rablás és zsarolás között végső soron abban van, hogy ezek a bűncselekmények a különböző előfeltételeit sértik meg a törvény által a tulajdonos részére biztosított azon lehetőség realizálásának, hogy vagyonáról saját belátása szerint rendelkezzen.

Ezekután a szerző a tárgy jelentőségét a hivatali bűncselekmények tárgyi oldala jellemzése viszonylatában vizsgálja. Előző fejtegetései alapján leszögezi, hogy a hivatali bűncselekmények tárgya „... az államapparátusnak biztosított az a lehetőség, hogy a szocialista állam érdekeinek megfelelően funkcionáljon, jól, helyesen és hatékonyan működjön”.¹³ A hivatali bűncselekmények sajátos társadalomra veszélyessége, annak jellege és foka elsősorban abban áll, hogy a hivatalos személy, akire a szovjet államapparátus funkciói terén meghatározott feladatok hárulnak, ezeket a kötelezettségeket nem vagy nem kielégítő módon teljesíti, illetve hogy a kötelezettségei teljesítésére meghatározott jogokkal felruházott hivatalos személy ezeket a jogokat az államapparátus helyes munkájának megsértésére használja fel. A hivatali bűncselekmények csoportja jól érzékelteti a bűncselekmény tárgyának szerkezetét. A hivatali bűncselekményért való felelősséget megállapítva, a törvény védelemben részesíti a szovjet államapparátus helyes munkáját. Minden hivatali bűncselekmény ez ellen irányul, megsérti azt azáltal, hogy megnehezíti az apparátus lehetőségét a helyes, hatékony funkcionálásra. Ez a lehetőség a

¹² I. m. 162. p.

¹³ I. m. 174. p.

hivatali bűncselekmények csoportjának tárgya. A törvény azonban nemcsak ezt a lehetőséget, hanem annak realizálásának konkrét feltételeit is védelmezi. Ezeket a lehetőségeket úgy lehet meghatározni, mint a hivatalos személy hivatalos tevékenységének megfelelő gyakorlását, amely az egyes tényállásokban konkretizálódik. Minden hivatali bűncselekmény az államapparátus helyes munkája egyik előfeltételének megsértése. „Az államapparátus helyes munkájának konkrét feltételei képezik a hivatali bűncselekmények közvetlen tárgyát.”¹⁴

A monográfia második fejezetének §2.-ban a szerző áttér annak a kérdésre a vizsgálatára, hogy mi a bűncselekmény tárgyának jelentősége az alanyi oldal, nevezetesen a szándék és a célzat tartalmának jellemzése szempontjából. A kérdés felvetése és általános megoldásához alapulként szögezi le, hogy a bűncselekmény alanyi oldalának kérdéseire teljesen azokat az általános metodológiai tételeket kell alkalmazni, amelyeknek alapján a szovjet pszichológia megadja a tudat és a külső valóság viszonyának kérdését. A kérdés kapcsán röviden áttekinti az emberi akarat tevékenységének pszichikus folyamatát. Ennek eredményeként megállapítja, hogy: „A bűncselekményt elkövető személy cselekményének formája a motivációs folyamat eredményeként annak alapján alakul ki, hogy a személy felismeri *cselekményének és annak következményeinek* objektív társadalmi jellegét és jelentőségét.”¹⁵

A hatályos törvény meghatározásából következik, hogy a szándék nem a cselekmény következményeinek általában az előrelátása, hanem a társadalomra veszélyes következmények előrelátása, azaz a következmény társadalmi minőségének, azok társadalomra veszélyességének felismerése. Ezzel kapcsolatban a szerző bírálja azokat a szovjet jogirodalomban megmutatkozó nézeteket, amelyek a szándékosság tartalmából kirekesztik a cselekmény társadalomra veszélyes jellegének felismerését, illetve amelyek ebből a szempontból a társadalomra veszélyesség és a jogellenesség közé egyenlőségi jelet tesznek. Felfogása szerint ezek a hibák abból erednek, hogy ezek a szerzők nem veszik figyelembe azt a kapcsolatot, amely a cselekmény, a következmény és a bűncselekmény tárgya között fennáll, s azt a körülményt, hogy a tényállásnak ezek az elemei egységet alkotnak, amelyen belül a tárgynak rendkívül jelentős szerepe van.

Bírálja azt a meghatározást is, amely a szándékos bűnösség esetén a bűncselekmény törvényi tényállása tárgyi oldalához tartozó ténybeli körülmények előrelátását kívánja meg. A bűncselekmény tárgyról kialakított felfogása alapján arra a következtetésre jut, hogy „... az elkövető szándékának át kell fognia az elkövetett bűncselekmény valamennyi objektív sajátosságát”.¹⁶ Ennek alapján arra a következtetésre jut, hogy a büntetőjogi felelősség szándékos bűncselekmény miatt csak abban az esetben áll be, amikor az elkövető felismerte a cselekményével okozott következmény társadalomra veszélyes jellegét, ellenkező esetben egyáltalán nem, illetve csupán gondatlan magatartásért, feltéve, ha a törvény büntetni rendeli az adott magatartás gondatlan változatát, vagy ez a törvényi tényállás jellegét tekintve fogalmilag nem kizárt.

Ezért büntetőjogi értelemben a cselekmény társadalomra veszélyes következményeinek előrelátása azt jelenti, hogy az elkövető számot ad magának arról, hogy az adott „ténybeli” következmények milyen tárgy vonatkozásában lépnek fel kár, sérelem formájában. A következmény büntetőjogi értelemben viszonylagos fogalom, amely minden esetben a büntetőjog által védett tárgy sérelmét, a büntető törvény által védelmezett társadalmi viszony sérelmét jelenti.

A bűncselekmény tárgya és a célzat tartalma közötti viszonyra lényegében ugyanazek a tételek vonatkoznak, bizonyos, a célzat természetének sajátosságaiból adódó kiegészítésekkel. A szerző felfogása szerint „... a célzat a cselekmény objektív irányzatosságának szubjektív kifejeződése”.¹⁷ Így például az ellenforradalmi bűncselekmény ilyen kettős — szubjektív és objektív — értelemben irányzatos, s ez határozza meg sajátos társadalomra veszélyességét.

A bűncselekmény tárgyának szerepe a célzat tartalmának feltárásában, különösen jelentős akkor, amikor a törvény a tényállási elemek sorában nem emeli ki külön a célzatot, azonban a cselekmény jellegénél fogva az fogalmilag beleértendő. Ilyenek például a tulajdon elleni bűncselekmények. A tulajdon elleni bűncselekmények tárgya azon társadalmi viszonyok, amelyek meghatározott lehetőséget biztosítanak az állam

¹⁴ I. m. 190. p.

¹⁵ I. m. 193. p.

¹⁶ I. m. 199. p.

¹⁷ I. m. 209. p.

nak, a társadalmi szervezeteknek, illetve az állampolgároknak az anyagi értékkel bíró dolgok felhasználására. Tulajdon elleni bűncselekmény akkor valósul meg, amikor a sértettet bizonyos cselekmény megfosztja ezektől a lehetőségektől, illetve amikor bizonyos cselekmény erre irányul. Ez abban nyilvánul meg, hogy az elkövető a számára idegen vagyont tekintetében meghatározott „tulajdonosi” tevékenységet visz végbe, illetve az idegen vagyont ilyen céllal birtokolja. Ezt a „tulajdonosi” tevékenységet általában a haszonszerzési vágy diktálja, de végbemehet anélkül is. A lényeg mindenképpen a „tulajdonosi” tevékenységben jelentkező célzatban, és nem a haszonszerzési motívumban van.

A szerző fejtegetéseit a bűncselekmény tárgya és az alanyi oldal tartalma közötti viszonyról a következőkben foglalja össze. Ez a viszony „... abban jut kifejezésre, hogy a bűncselekményt szándékosan vagy gondatlanul elkövető személy felfogja vagy fel kell fognia, hogy kinek és milyen érdeknek okoz sérelmet cselekményével, tudatosan engedi ennek bekövetkezését, vagy könnyelműen számít annak elhárítására... Ez a kapcsolat mindenekelőtt kitűnik abban az összekötő láncszemben, amelyet a tevékenység vagy mulasztás következménye képez...; az ilyen következmények társadalomra veszélyes jellege nem más, mint a büntetőjog által védett tárgynak okozott sérclem jellege...”.¹⁸

A fenti ismertetésből kitűnően B. Sz. Nyikiforov munkája a legújabb szovjet büntetőjogi irodalom egyik legjelentősebb terméke. A bűncselekmény tárgyának problematikáját széles filozófiai alapokon a szovjet állam- és jogelmélet és a büntetőjogtudomány eredményeinek biztosított felhasználásával vizsgálja. Új elméleti megállapításai-val, s azzal, hogy a téma szerteágazó problematikáját zárt rendszerre kövacsolja, jelentősen hozzájárul a szocialista büntetőjogtudomány elméleti alapkérdéseinek tisztázásához és elmélyítéséhez.

¹⁸ I. m. 226. p.